

satban. Az egyes szövegek a maskulin mítosz monológjának műfajára játszanak rá (ezt azonosította Szokolczay a szerzői magánbeszéddel). A férfi nemi szerep dekonstruálásának példáját láthatjuk abban a többször ismétlődő szerkezetben, ahol a maskulin és feminin szerep hagyományos paramétereinek (gender) felcseréltségét, s így a férfi hátrányos diskurzushelyzetbe kerülését az elbeszélő a genitáliák *feltárásával* (sex) igyekszik helyreállítani (pl. [11], [16]). Hasonló jelenség az elbeszélő nemének lokális relativálása (pl. [85]), illetve a homoszexualitás szembeállítás a heteroszexualitással (pl. [90], [93]). A maskulin beszédmód egyfajta kritikája az a szűk horizont, amely az elbeszélő monológjait jellemzi, s kijelöli az implicit szerzői image horizontjának körvonalait (ennek ironikus kinyilvánítása, „leleplezése”: [8]). Csakhogy a maskulin mítosz mint tárgy van jelen ebben a diskurzusban (ahogy ezen mítoszi szólamnak is folyton tárgyszerű alakulata a feminitás, ezt jelzi többek közt a majd minden szöveget bevezető „Van egy nő.”). Ennek köszönhető, hogy sem a maskulin-feminin viszony, sem a kritikai nézőpont és a maskulin elbeszélő viszonyrendszerében nem jön létre dialógus. Nem legitimálódik megfelelően a szövegben a nemi identitásról és a sexualitásról való beszéd, s mivel a leginkább negatíve meghatározott szerzői, valamint a nem különösebben összetett maskulin szólamokon kívül más horizont nemigen jut szóhoz, némileg egyik beszédmód jellemzi a könyv egészét. A hasonló tematikájú korábbi Esterházy-művek sikeresebben oldják meg a sexualitás közhelyeinek és pátoszának együttes megjelenítését. A barokk nyelvi hagyománynak és Csokonai Lili szerelmi történetének, vagy a Kommunisták Magyarországi Pártjának és a pornográfiának a párbeszéde valóban mindkét szólam „többet mondását” tette lehetővé.

Felmerülhet a kérdés, hogy fallogocentriskussággal joggal vádolható magyar közgondolkodás számára nem produktív szerepű-e egy ilyen kérdésselvetéseiben provokatív könyv (Nádas Péter a „nagykorúságra” vonatkozó kijelentése ebben a kontextusban nyerhet értelmet). (*Magvető, 1995*)

Palkó Gábor

Fanni hagyományai*

A gesztus, amellyel a DEkonFERENCIA II. élt, sokkal inkább kelti a konferenciákra jellemző egység vagy identitás illúzióját, mint ahogy az az első DEkonFERENCIA alkalmával történt. Most ugyanis a szervezők a magyar irodalomtörténetben viszonylag biztos pozíciót magáénak tudó *Fanni hagyományai* központba állításával a tematikusság erősen összetartó keresztjét vették magukra. Minden bizonnyal nagyobb munka e kereszt árnyékában a széttartáson, a disszemináción és a gyümölcsöző különbözőségeken munkálkodni, hiszen végül is egy konkrét szöveg az, ami az interpretáció tárgyát képezi. Itt azonban ellenvetést kell tenni önmagunknak. Talán rosszul gondoljuk el a *tematikusság* fogalmát, ha azt az egy irányba tartás ígéretéért vagy metaforájaként olvassuk, vállalt, explicit vagy performatív pecsétjeként. A *Fanni hagyományainak* a kö-

* FANNI hagyományai. A Szegeden (in Mojo), 1994. november 10–11-én megrendezett DEkonFERENCIA II. anyagából összeállított kötet. Szerkesztette Odorics Ferenc és Szilasi László. Ictus és JATE, Irodalomelméleti Csoport. Szeged, 1995.

tet (*Fanni hagyományai*, DEkonFERENCIA II.) szövegeire oly jellemző szoros olvasása (a szoros szövegolvasás természetesen fenyegeti az értelmezés koherenciáját, illetőleg az értelmezések közti eltérés nagyobb lehetőségét biztosítja), valamint a kiterjedt elméleti és intertextuális „lábmunka” tesz az, hogy bizonyos közös nevezők, „tanulmányok” vagy azonos szöveghelyek markánsá válása ellenére a *Fanni hagyományainak* (DEkonFERENCIA II.) írásai sokfélék. A kötet megfejeleli, ahogy egy receptet kitöltenek, a *klasszikus* értelemben vett témát, vagyis a *Fanni hagyományait* (Kármán József), és anomáliákat gyárt ott, ahol eddig minden tisztázottnak látszott, vagyis a *Fanni hagyományainak* hagyományaiban. A hagyomány képében pedig a legérzékenyebb pont-hoz érünk. Ahogy egy téma, egy mű vagy egy cím nem tudja maga alá gyűjteni az olvasatokat, vagy mondjuk úgy, nem őrzi az olvasatok konszenzuális biztosítékát, úgy lehet ez a hagyománnyal is. Itt még csak nem is a nagybetűs vagy határozott névelős hagyományról van szó, mert az enyhén szólva kevésbé értelmezhető, hanem egy konkrét szöveg különböző hagyományairól. Ez a kérdés pedig már közelebről érinti a magyar irodalomban hagyományosan Kármán József nevével jelzett *Fanni hagyományai* című szöveget. Itt válik érthetővé, hogy miért alkalmas arra *szerfelett* ez a szöveg, már rögtön a címében, hogy témaként kijelöljék, és hogyan ad alapot arra, hogy a hagyománnyal kapcsolatos értelmezői „boldogságfázist” a DEkonFERENCIA számára „a szerfelettség terminus szervezze” (Odorics Ferenc). Ugyanis e címben a hagyomány többszörös rétegzettsége a lehetőségek sokaságát kínálja, hiszen „egyszerre található meg benne a keresett Fanni, annak hagyományai (mint egy szerelemben elpusztult leány hagyatéka), „valamint a szöveg” és (szinekdochikusán) a kármáni hagyatéka („ahogy az köztudott, Kármán ravatalozásakor megjelenik egy férfi, aki egy nagyméretű ládát keres”) „körüli irodalomtörténeti hercehurca, a *Fanni hagyományainak* hagyománya, mítosza, beleértve a jelen írást is” (Kovács Zoltán). A legfontosabbnak az tűnik, hogy a *Fanni hagyományai* több szinten meglévő hagyományainak a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) által történő továbbrétegzése nem e hagyományok tagadását jelenti, hanem szaporításukat: új hagyományok keletkezését a régiek mellett. Ez a munkálkodás azonban nem teljesen fájdalommentes, már annak számára, aki veszteségként éli meg a szöveg egyes hagyományainak hasadásos folyamatait, Fanniét, T-ai Józsiét (a hagyatéka gondozója és egy általa írt előszóval Uránia-beli közreadója, az irodalomtörténetben Kármán alteregója), Kármánét, az irodalomtörténetét és persze a DEkonFERENCIA-ét. Hiszen a tét ebben a vonatkozásban nem kevesebb, mint Fanni tudatának, a regény poétikájának és szövegének, Kármán szerzőségének, az irodalom (*Fanni hagyományai*) történetének és kanonikusságának vagy magának a DEkonFERENCIA-nak az egysége. Talán nem véletlen, hogy a DEkonFERENCIA szívesen látja viszont magát Fanniban, abból a szempontból, hogy az ő *hagyományai*, vagyis *mondatai* („itt csak szép mondatok vannak” [Németh Gábor]) szolgáltatják a legjobb alkalmakat annak az identitásváltásnak a kimutatására, amely a címben implikált többi hagyományra is jellemző, csak sokkal leplezettebben. „Fanni mondatai ugyanis nemcsak szöveggént, hanem témaként is kínálnak egy-két jó kis köztes helyet: az én és a nem-én közti különbség, az önmeghatározás helyeit. Ennyiben elmondhatjuk, hogy Fanniban a DEkonFERENCIA bizony emberére/olvasójára talált. A DEkonFERENCIA neve ugyanis olyan elméleti álláspontra utal, melynek célkitűzései között szintén ott szerepel az önmeghatározás. Ráadásul a DEkonFERENCIA épp oly állhatatosan ragaszkodik e célkitűzés megvalósíthatatlanságához – saját örökösén köztes helyéhez –, mint Fanni. És Fanni bizony az önmagának hiányzó, önmeghatározással küszködő interpretáció – többek között a DE-

konFERENCIA – helye is” (Pete Klára). „Fanni fel nem ismert öniróniával foglalja össze a szubjektum konstituálódásának teljes elméletét: »...magamat is, ki magammal egyező nem voltam, magamat – ezt a nagy mesét – magamnak felfejteni nem tudtam, jobban esmérem, jobban megfogom.« Nem arról van azonban szó, hogy Fanni ezentúl »magával már egyezik«, hiszen a szubjektum nem egy belső maggal való azonosulással nyeri el identitását, hanem az ideológiai kontextus által áramoltatott diszkurzusokat és pozíciókat internalizálja. Önazonossága továbbra is: nagy mese” (Kiss Attila Atilla). A hűséges Fanni egyes, a DEkonFERENCIA által szívből frekvenciált mondatai és hagyományai tehát „biztos” alapot szolgáltatnak a DEkonFERENCIA-nak a hasadásra a téma, a hely és az idő négyágú konferenciális keresztjének egybetartó és egységkonstituáló hajlama ellenére is. A DEkonFERENCIA Fanniban, illetve Fanni mondataiban való illetően önmagára ismerése és mindenféle önazonosságként azonosítható gesztusa azonban épp a *Fanni hagyományainak hagyományait* érintő további kérdések miatt tűnik a lehetetlennel határosnak. Ezek azok a (fentebb már említett és a kötetben kérdőre vont) hagyományok vagy hagyományos rendszerek, melyek a *Fanni hagyományainak* részei, vagy melyeknek a *Fanni hagyományai része*, és amelyeket a DEkonFERENCIA előszeretettel illet kritikával. Kiderül például, hogy a szentimentális poétika nagyra tartott magyarországi képviselőjében a hősök tulajdonképpen bábokként is értelmezhetők, amennyiben „a szerkezet a karaktereket is gondosan a változatlanság állapotában tartja. Így a karakterek nem találkoznak, az a csók, amely a kétségbeesés jele, inkább történik két bábu – vagy baba –, mint két hős között. Márpedig a korabeli Barbie és Ken ugyanúgy való-színűtlen *figurák*, mint posztmagyar, illetve posztmodern társaik” (Zsélyi Ferenc). Ahogy a szentimentális regény irodalomtörténeti hagyományának jótékony árnyékában a fanni dramaturgia „hibátlan” – ártatlan tudott maradni, úgy érezhette magát Fannin keresztül ártatlannak az e dramaturgia mindenkori könnyes résztvevője, az olvasó, akit pedig mint olvasó szubjektumot és egyben mint bábót észrevétlen ideológiák kreáltak meg. „A *Fanni hagyományai* ugyanis közvetett módon a lelkipásztori pozíciót kínálja fel az olvasónak, de egyúttal ugyanezt a lelkipásztori hatalmat gyakorolja is felette a tartalomcenzúrán keresztül” (Kiss Attila Atilla). Nem beszélve arról az észrevétlen hatalomról vagy rendről, mely egy női hangba és alanyba rejtőzve megintcsak bábót – *tárgyat* gyárt, most már magából a nőből. Ugyanis „a férfi (T-ai Józsi) nem csak – föltehetőleg – pennáját használja az íráshoz (hiszen arra csak a keret megírásához van szüksége), hanem Fannit is, a halott nőt. S mi más jogositja föl őt erre, mint hogy a hagyományok örököseként (ne feledjük, mint Fanni szeretőjére, mint férfitra maradtak az írások) hatalmában van a nő mint íróeszköz. Ez pedig a klasszikus, paternális szerző-pozíció” (Kovács Sándor s. k.). Ahogy T-ai Józsi ripacs előszavának tükrében („nem tudja megállni, hogy ne saját magát tolja előtérbe, az alany, az író, a hagyományozó helyébe” [Hódosy Annamária]), előszavának tükrében továbbhasadnak Fanni mondatai, most már nem explicit tematikusságukban, hanem a gondozó/kisajátító-gondozott/kisajátított, férfi-nő írás szintjén, úgy hasad meg (e párhuzam hangsúlyos voltára felhívom a figyelmet) ennek mintájára a kármáni szerzőség koncepciója és magának a *Fanni hagyományainak* szövegegyesége a filológiaiinak nevezett irodalomtörténeti apparátus ellentmondásainak feltárásával. Mindez ott kezdődik, hogy „Kármán-kéziratok márpedig nincsenek” (Milbacher Róbert), („ugyanis a sors akaratából lakásomat az ostrom idején bombatalálat érte, és az ott őrzött Arany János kéziratok és egyéb írói ortograph emlékek mellett a losonci levéltárból származó több száz oldalakból álló kéziratcsomó is megsemmisült” [Voinovich Géza, idézi Szajbély Mihály]).

Ennek ellenére azonban az egységes és tárgyként (bábként) kezelhető szöveg megírásán fáradozó filológia, mint T-ai Józsi Fanni hagyományait, gondos kezelésbe veszi a Kármán-szövegek virtuális ládáját, és mint kiderül, többet rak bele, mint amennyit kivesz belőle. A *Fanni hagyományainak* ahány kiadása, annyi változata, így a „Fanni hagyományai szintagmával jelölt mű nem létezik a magyar irodalmi kánonban, amennyiben elfogadjuk, hogy a mű kritériuma a lezártág, konkrétság” (Milbacher Róbert). Ha ez így provokatívnak hangzik, az talán épp annak köszönhető, hogy a *Fanni hagyományai*nak irodalomtörténeti hagyománya soha nem vagy mindig kisebb hangsúllyal tekintette problematizálандónak a szöveg egységét vagy szerzőjét, vagy pontosabban fogalmazunk, ha azt mondjuk, ez a hagyomány mindig egy pozitívnek nevezhető – *megnevezhető* tudás felé törekedett a művel kapcsolatban. (Ennek egyik legszebb példája az az irodalomtörténetben konszenzuálisnak tekinthető szövegértelmezői hagyomány, amely az okok és motivációk feltárásán fáradozik, és amely Fanni halálát egyértelműen a szerelem rovására írja – „ideje” azonban „észrevennünk azt is, hogy – bár a szöveg ezt mindvégig titkolni igyekszik – az explicit formában kifejtett halál-okok kioltják egymást” [Szilasi László]). Így ez az irodalomtörténeti-értelmezői hagyomány kevésbé kondicionálta magát a szöveg minden szintjének hagyományait érintő anomáliákkal – nem szemben velük, hanem velük önmagát, ahogy egy gyengített vírussal maga a test is programozható, és ezzel csak a dicséretre méltó reflexió és visszakérdezés „veszélye” fenyeget. Féltreértés ne essék, azzal, hogy a *Fanni hagyományainak* hagyományait a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) most megtöbbszörözte, még „nem kívánja Józsi halálát” (Hódosy Annamária) (Ha lehet ilyen metaforikus megfogalmazással élni az irodalomtudományos diszkurzusban, „magamban elneveztem józsinak” [Garaczi László] a tudat, a szerző, a szöveg, a poétika, a dramaturgia, az ideológia ártatlannak tűnő hagyományait), „mert különben nem lenne szöveg” (Hódosy Annamária). Kérdéseivel a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) egyszerűen azt célozza, amit a *Fanni hagyományainak* eddigi hagyományai kihagytak, meghagytak. Ha pedig a „hagyomány a fölösleg, a resztlí, a maradék, a többlet, a sok, a túlságos – amitől” a *Fanni hagyományai*nak hagyományai „megszabadultak” (Kálmán C. György), akkor a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) maga a hagyomány, mivelhogy ez utóbbiakkal foglalkozik. Ez a hagyomány hagyomány-jellege ellenére mégis kevésbé pozitív, vagyis kevésbé bízik a névben, a fogalomban, a szövegben, a hagyományban, vagyis ezek tovább nem oszthatóságában. Ha a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) egy helyütt azt a vallomást teszi, hogy „értelmetlen azzal kérkednie, hogy talál egy olyan fogalmiságot, amely az erotikum gondolatiságának képtelenségét mégis szavakba önti” (Hárs Andre), akkor e szerénység mentén talán az is sejthető: Fanni erotikáján túl a *Fanni hagyományai* erotikájának, csáberejének gondolatiságáról – hagyományáról is szól e vallomás a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA II.) szájából, vagyis remélhetőleg a *Fanni hagyományai* (DEkonFERENCIA? Kármán?) nem az utolsó szó jogán beszélt. És nem értjük, miért szól így Fanni: „miért vertek fel?” (Fanni, idézi Szigeti Csaba).

Müller András